

Heusden een groene gemeente!

- . Wintervogels
- . Weidevogels in de gemeente Heusden
- . Weidevogels in het Vlijmens Ven
- . De bermen bloeien
- . Bijzondere waarnemingen
- . Dagvlinders in de gemeente Heusden

^ Rijskampen foto: Fons Mandigers

Colofon

'Heusden....een groene gemeente!' is een uitgave van de Natuur- en Milieuvereniging gemeente Heusden

Prijs:
Leden, gratis
Losse nummers, € 5,95
Oplage: 300

Redactie: Joost van Balkom, Rien Melis en Harry Nijënstein

Vormgeving: Harry Kolman

Druk: Nextprint, 's-Hertogenbosch
(www.prijsprinter.nl)

Natuur-en Milieuvereniging
gemeente Heusden
p/a Copernicuslaan 4
5251 ZC Vlijmen

Email:
info@natuurenmilieuheusden.nl

Website:
www.natuurenmilieuheusden.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Wintervogels	4
Weidevogels in de gemeente Heusden	7
Weidevogels in het Vlijmens Ven en de Vughtse Gement	14
De bermen bloeien	16
Bijzondere waarnemingen in de gemeente Heusden in 2018	19
- Vuurlibel	
- Witsnuitlibel	
- Geelgors	
- Koevinkje	
- Moeraskartelblad	
Dagvlinders in de gemeente Heusden	22
Foto's omslag:	
voor: Goudvink, Co Hoevenaren	
achter: Keizersmantel, Paul Kreijger	

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

^ Kleine ijsvogelvlinder foto: Harry Kolman

Voorwoord

In onze vorige uitgave werden de Heusdense natuurgebieden besproken. Nu zijn de planten en de dieren, die in deze natuurgebieden leven, aan de beurt.

Tijdens onze wandelingen en werkzaamheden in de Heusdense natuur zijn we veel mooie en bijzondere dingen tegengekomen. We hoorden roepende kwartels in het Vlijmens Ven, een krassende raaf nabij het Drongelens kanaal. We zagen over het water wegschietende ijsvogeltjes, kersenknoppen-etende appelvinken, fladderende koevinkjes op het Limietpad, vele zingende leeuweriken langs de Wethouder van Buulweg, spelende hermelijntjes in het natuurpark, en een passerende bever die in de Baardwijkse Overlaat, langs het Kanaal, enkele wilgen omlegt. En dan die Groene specht die met regelmaat op het gemeentelantsoen op zoek is naar insecten. Het zijn mooie natuurbelevingen. Dit keer hebben we gekozen voor de wintervogels, de weidevogels, en de vogels in het Vlijmens Ven, de planten in onze bermen en een hoofdstukje met daarin enkele bijzondere waarnemingen.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier.

Namens het bestuur van de Natuur- en Milieuvereniging gemeente Heusden

Joost van Balkom, voorzitter

Wintervogels

En waar veel vogels zijn, vind je ook de roofvogels. De meest voorkomende was de buizerd, gevolgd door de sperwer en de torenvalk.

door: Joost van Balkom

Boomkruiper >>

De afgelopen winter hebben wij, in de gemeente Heusden, gekeken welke vogels hier voorkomen. Dat waren meer dan honderd soorten en dat is een mooi resultaat voor de wintermaanden.

Onze inventarisatie begon op de akkers achter Elshout. Grote groepen kokmeeuwen, zilvermeeuwen, kraaien, roeken en houtduiven deden zich op de braakliggende akkers tegoed aan de laatste restjes maïs. Hier en daar scharrelden wat kleine blauwe duifjes, de holenduiven. Groepjes kramsvogels en koperwieken trokken samen met de spreeuwen van bosje naar bosje op zoek naar de laatste meidoorn- en sleedoornbessen. Soms zagen we in de berm hier en daar een patrijs scharrelen. Mooi! Want met deze vogel gaat het niet zo goed. Veel zangvogeltjes zagen we niet in

Kramsvogel v

het open veld, wel in het bos.

Bij de Roeivijver in Drunen, boven in de elzen, hingen zijzen op hun kop de elzenproppen leeg te eten. Vluchten putters en vinken kwamen voorbij

en een appelvink zat boven in de top van een boom naar ons te kijken. De boomklevers en boomkruipers waren wat schuwer, zij verplaatsten zich naar de achterkant van de stam toen wij naderden. Verderop in het bos kregen we gezelschap van een roodborst. Dit nieuwsgierige vogeltje kwam uit het noorden, want onze eigen roodborstjes trekken naar Zuid Engeland, waar het klimaat iets milder is. Aan mezen geen gebrek: koolmezen, pimpelmezen, groepjes staartmezen en zelfs een matkopmees. De kuifmees zagen we hier niet, die kwamen we een week later tegen in het naaldbos. Hier zagen we ook het goudhaantje en het vuurgoudhaantje.

Toen we in de Baardwijkse Overlaat aan het vogelen waren vielen direct de goudvinken op, die van de sleedoornknoppen aan het snoepen waren. Later in het bos inventariseerden wij de Kleine bonte specht, de Grote bonte specht, en zelfs de Zwarte specht. De Groene specht zagen we later in het dorp op het grasveld. Ik denk niet dat deze bodemspecht veel insecten gevonden had met een temperatuur net boven nul. Boven in de lariksbomen waren barmsijzen naar voedsel aan het zoeken. Kruisbekken zagen we dit jaar niet. Het zal in het noorden van Europa wel niet koud genoeg zijn geweest. Wel schoot er over het water van de Lange Wiel een ijsvogeltje. Ijsvogeltjes en winterkonninkjes houden niet van vorst, al doet hun naam anders vermoeden.

In strenge winters gaat wel 90 procent van de populatie dood. Gelukkig was de afgelopen winter mild, zodat vele het overleefd hebben.

Terug van onze inventarisatietocht, tijdens de koffie thuis, noteerden we de volgende tuinvogels: Turkse tortels, huismussen, kauwtjes, merels, groenlingen en de heggenmus. Deze laatste bleef een beetje verscholen tussen de lege bloembakken.

Onze volgende tocht ging naar de Elshoutse Wielen, de Haarsteegse Wiel en de Maas. Naar het water dus. Bij de Elshoutse Wielen konden we onze vogellijst flink aanvullen. Kuijeenden, krakeenden en Wilde een-

den rustten samen met een enkele dodaars, meerkoet en waterhoen op het water. Aan de kant stond een Blauwe reiger en verderop midden op het veld zagen we drie Grote zilverreigers staan. Opvallend is dat de Grote zilverreigers het aantal Blauwe reigers overtreft. Tegen 20 geïnventariseerde Grote zilverreigers telden we

maar 10 Blauwe reigers. Enkele jaren geleden was dit nog het omgekeerde.

De Bergsche Maas, is het natuurgebied waar we de meeste vogels zagen en dan vooral in de uiterwaarden, zoals de Gansooijense Uiterwaard. Wat een vogelrijkdom! De Gansooijense Uiterwaard ligt net buiten de Heusdense gemeentegrens en is eigendom van Natuurmonumenten. In en rond dit natuurgebied foerageerden duizenden brandganzen, duizenden kolganzen en honderden smienten. Verderop bij de plaats waar het kanaal de Maas in komt, zwom een grote groep van zo'n 90 meerkoeten. Nu nog in groep om samen het water

< Bergeenden

<< Grote zilverreiger

< Brandganzen

open te houden, maar zodra de vorst weg is trekken ze naar sloot en plas. Erg mooi waren de wintertalingen,

die over het ijs achter de vrouwtjes aanzaten. Ook de pijlstaarten en slobbeenden waren aanwezig, maar die waren een stuk schuwer.

Zelfs twee kluten kwamen voorbij. En dan op het eind van de winter de doortrek van de grutto's. Meer dan 100 waren er op een dag in de uiterwaard aan het rusten. Het waren IJslandse grutto's, een kleine roodbruine ondersoort van onze gewone grutto. En tussen deze grutto's zagen we ook naar voedsel zoekende wulpen en tureluurs.

En waar veel vogels zijn, vind je ook de roofvogels. De meest voorkomende was de buizerd, gevolgd door de sperwer en de torenvalk. De sperwer jagend op kleinere vogeltjes en de torenvalk op zoek naar een slaapdron-

ken muis die even boven de grond kwam. De havik is een echte standvogel, dus die wisten we te zitten en die hebben we al wel vaker een duif uit de lucht zien halen. De Blauwe kiekendief, jagend boven het Dronge-lens Kanaal was, evenals de raaf in de Overlaat, de grootste verrassing.

De conclusie van onze tochten is dat de gemeente Heusden rijk is aan vele soorten vogels maar ook aan vele vogelaars, die vaak gecamoufleerd, met verrekijker en fotokanon op jacht zijn naar mooie opnamen.

Foto's: Bevroren els Harry Kolman, Boomkruiper Lot Tonis, Kramsvogel Luc Hoogenstein, Bergeenden, Grote zilverreiger en Brandganzen Ton van Balken, Blauwborst Rene Ottema.

[^] Blauwborst, vogel van de Hooibroeken

Weidevogels in de gemeente Heusden

door: Hans van der Burgt (WBG ANV-OL),
Ton Hannink (WBG Duinboeren),
Harry Keijzer (WBG Waalwijk),
Harry Nijenstein (NMVH)

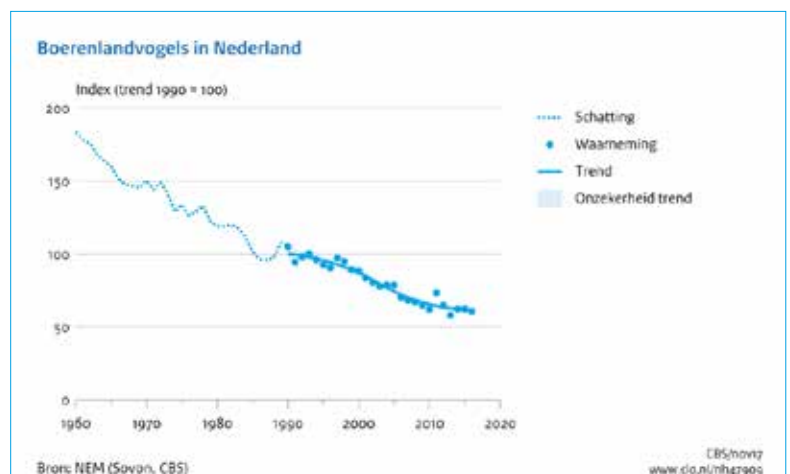
Inleiding

Roepende grutto's, zingende leeuweriken en buitende kieviten boven de gras- en bouwlanden. De weiden, vooral hooilanden, zagen er vroeger fleurig uit met pinksterbloemen, boterbloemen, zuring en margrietten. De polderslootjes toonden nog een gevarieerd leven. De weidevogels hadden voldoende nest- en broedgelegenheid en de jongen kwamen gemakkelijk aan de kost, insecten in overvloed. De natuur leek in evenwicht.

Hoe anders is het nu. Bebouwing en wegen laten steeds minder ruimte voor vogels. Ruilverkavelingen en intensivering van de landbouw verminderden de kwaliteit van de overgebleven ruimte. Voedsel, nestgelegenheid en schuilplaatsen voor boerenlandvogels werden steeds schaarser. Die ontwikkeling gaat nog steeds door. Door al deze oorzaken is er te weinig nieuwe aanwas bij de weidevogels. De populatie veroudert en de aantallen vogels lopen terug (zie figuur 1).

Grutto en veldleeuwerik namen sterk af, met wel 70-90%! De grutto van 120.000 broedparen in 1950 tot minder dan 35.000 nu, de veldleeuwerik van 600.000 naar slechts 40.000 broedparen. Ook kievit, scholekster

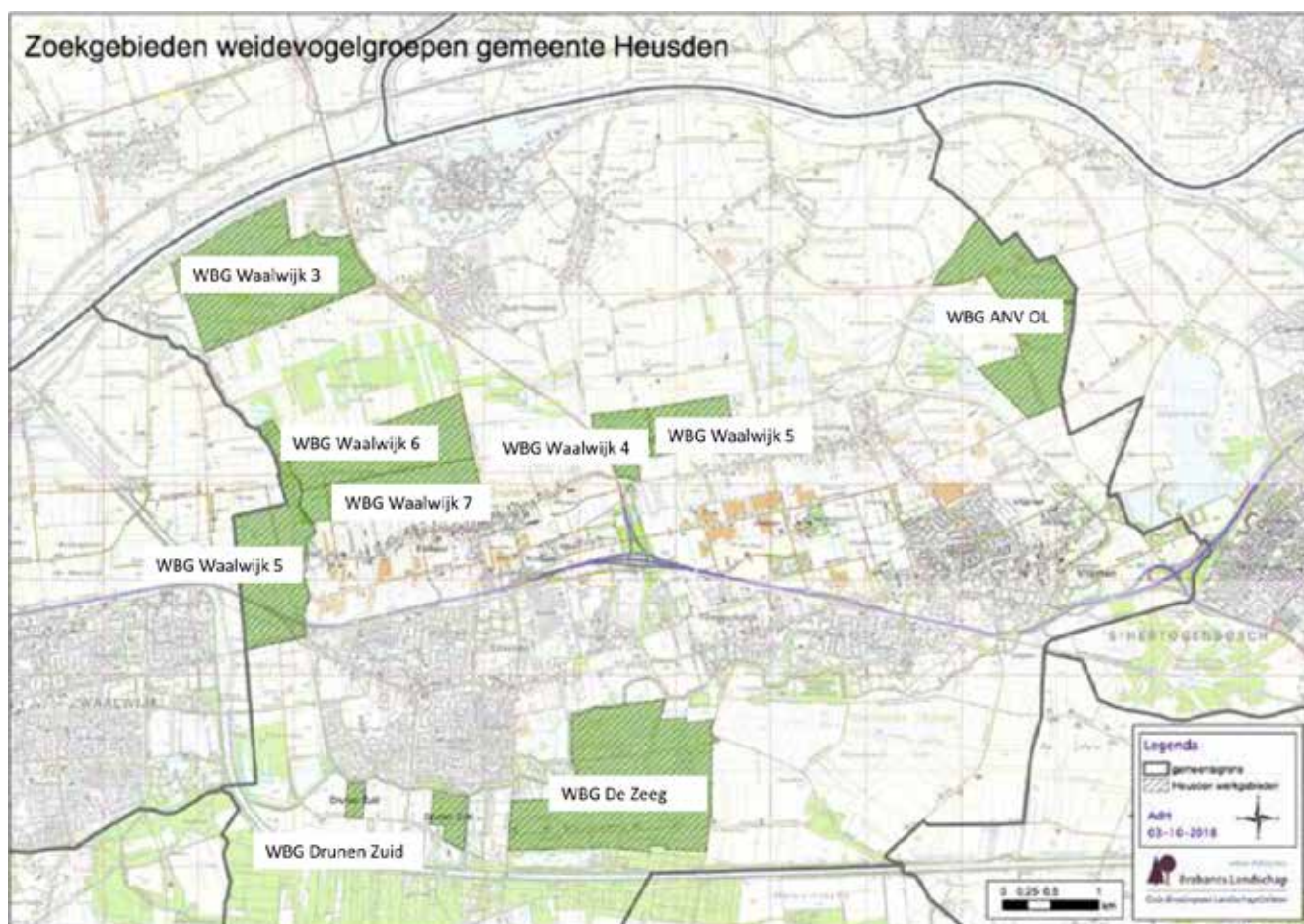

Figuur 1: Ontwikkeling boerenlandvogels in Nederland tussen 1960 en 2017.

en tureluur zijn afgenomen; met de helft of meer. De wulp is aardig op peil gebleven, maar het aantal broedparen in Nederland is met 6.500 wel erg klein. Deze ontwikkelingen gelden voor Nederland in het algemeen, maar zeker ook voor onze gemeente.

<< Tureluur

Vrijwilligers, georganiseerd in een WeidevogelBeschermingsGroep (WBG) en ondersteund door het Brabants Landschap, proberen deze achteruitgang van de boerenlandvogels tot staan te brengen, en de populaties zo mogelijk weer te laten groeien.

Figuur 2: Gearceerd de werkgebieden van de drie WBGs.

In de gemeente Heusden zijn drie WBG's actief. De WBG Waalwijk, de WBG Agrarische Natuur Vereniging Oostelijke Langstraat (ANV-OL), en WBG De Duinboeren (zie figuur 2).

De WBG's zoeken in het broedseizoen, vanaf begin maart tot half juni, vogelnesten in het boerenland. Daaraan besteden ze wekelijks een halve dag.

De Kievit begint te broeden vanaf begin maart en na 28 dagen komen de legfels uit. Eind april worden de meeste akkerbewerkingen uitgevoerd. De beschermers hopen dan dat de uitgekomen pullen (nestjongen en niet-vlieg vlugge kuikens) zich kunnen redden.

Een deel van de Kieviten dat er niet in geslaagd is tot een broedresultaat te komen, begint dan vanaf begin mei aan een tweede poging op de zojuist ingezaaide en kale akkers. Ook Kieviten die in maart nog niet in conditie waren (onvoldoende opgevet) beginnen dan nog aan hun eerste legfel.

Vanaf eind maart broeden de grutto en de wulp op grasland. Ze zoeken de beschutting van het hoge gras en zijn daardoor ook moeilijker te vinden. De scholekster begint een maand

later met broeden. De nesten worden opgespoord door met de groep over het land te lopen. Voordat ze dit doen, zoeken de groepjes eerst vanaf de weg met een verrekijker naar de aanwezigheid van vogels. Op basis van de waarneming en signalen van de vogels wordt bepaald waar gezocht wordt en hoe. Uit ervaring weten

ze vaak vooraf waar ze wat mogen verwachten. Bouwlandpercelen met een lage begroeiing zijn favoriet bij de kievit. Meestal zijn het maïsakkers waar wat stoppels staan.

De gevonden nesten met eieren van de kievit worden tijdens de eerste legselronde meestal in mandjes gelegd, waarna voor en achter het nest een bamboestokje wordt geplaatst om het nest te markeren. Bij bewerking van het land (zoals ploegen, bemesten, zaaien en maaien) worden de mandjes door boer of vrijwilliger even weggenomen en meteen na de bewerking weer teruggeplaatst.

Elke deelnemende boer ondertekent een zogenaamde loopvergunning, een schriftelijke toestemming om be-

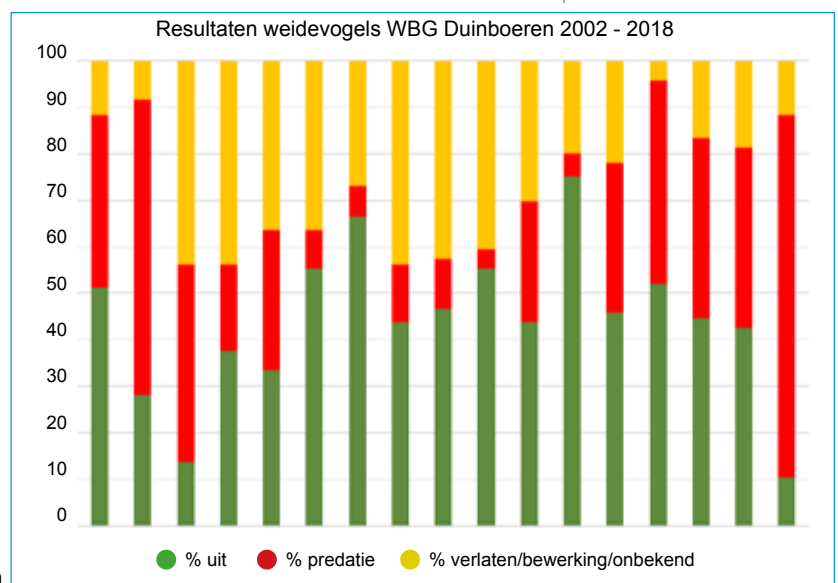
schermingswerk te doen op de grond die hij gebruikt. Bijna alle boeren werken mee. Velen zijn erg betrokken. Zij zijn er net, als de vrijwilligers, van overtuigd dat de akker- en weidevogels thuishoren in ons agrarisch gebied.

Resultaten 2018

De WBG Duinboeren, gestart in 2002, heeft als werkgebied de Zeeg en de gronden ten zuiden van Drunen. In de Zeeg doen alle boeren mee. In totaal doen er 14 boeren mee met 200 hectare grond. Ten zuiden van Drunen zet men alleen in op de percelen waar kieviten en scholeksters nestelen. Dit is vooral bouwland en geen grasland. In de Zeeg onderzoekt men alle percelen. Helaas zijn hier de percelen bouwland enorm gedaald. In 2018 hebben tien vrijwilligers het gebied belopen. Zij vonden 44 legsel van de kievit, drie van de scholekster en een legsel van de wulp.

<< Nest scholekster

Bijna alle nesten zijn gepredeerd, dat wil zeggen dat de eieren of jongen door roofdieren zijn gedood. Eén nest is door bewerking verloren gegaan.

Figuur 3: Resultaten WBG Duinboeren

Wulp >

In de loop der jaren zijn de aantallen vrijwilligers en boeren toegenomen en is de samenwerking tussen beide groepen sterk verbeterd. In de jaren 2002-2004 was er veel verlies door eierrapers, veldbewerking en predatie. Door een betere samenwerking met de boeren, minder vossen en minder eierrapers was er in de jaren 2005-2013 een hoger uitkompercentage. Vanaf 2014 is er weer veel meer predatie, vooral door toename van de vos, das en kraai. Het jaar 2018 was in dat opzicht heel erg slecht (fig. 3). Slechts 10% van de nesten kwam uit (groene deel in figuur 3), 80% ging verloren door predatie (rode deel in figuur) en nog eens 10% door een andere oorzaak (geel in de figuur).

De WBG Waalwijk startte haar activiteiten ook in 2002, met 18 vrijwilligers. Nu zijn er zeven groepen

van 4-6 mensen actief, twee groepen in Waalwijk en vijf in Heusden. Het werkgebied ligt tussen de Maasroute en de Bergsche Maas. Het beslaat een oppervlakte van ongeveer 1600 hectare; hiervan ligt ongeveer de helft in de gemeente Heusden. Op circa een kwart hiervan kunnen weidevogels verwacht worden, 100 hectare grasland (waarvan 80 in Heusden) en 250 hectare bouwland (waarvan 160 in Heusden).

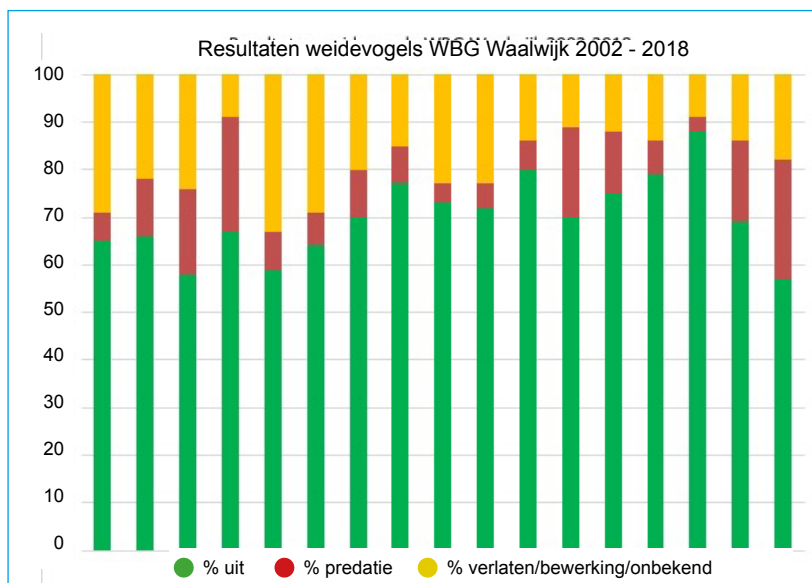
In 2018 werden er 213 legsels gevonden, waarvan 57% uit kwam. Het Heusdens aandeel was 109 stuks. Het was een matig jaar. Niet zozeer

door het aantal nesten, maar vanwege de verliezen door predatie door vooral kraaien (25%), werkzaamheden en verlating. Die verliezen waren aanmerkelijk hoger dan de groep gewend is. Ter vergelijking, in 2016, hun 'beste jaar', was het uitkomstpercentage 88. Zie verder tabel 1.

Over de jaren 2002 tot en met 2018 zijn de uitkompercentages redelijk constant, rond 70% (figuur 4). Wel is er ook hier, net als bij de Duinboeren, een tendens van toenemende predatie. Opvallend is dat een deelgebied, waar men aanvankelijk mooie resultaten boekte, het nu laat afweten. Het betreft het gebied tussen de Zeedijk bij Elshout en het Afwateringskanaal. Mogelijk heeft gewijzigd agrarisch grondgebruik (ongeveer 35 ha gras- en bouwland werd een fruitteeltbe-

Scholekster >>

Figuur 4: Resultaten WBG Waalwijk

drijf, vele hectares bouwland werden omgezet in grasland) en/of de komst van het Waalwijks windmolenpark hier mee te maken.

De WBG ANV-OL is in 2018 gestart met een groep van in totaal negen mensen. Het beheerde gebied is ruim 27 hectare groot, en ligt in het gebied tussen Haarsteeg, Bokhoven en Engelen.

In het eerste jaar vond de groep 17 nesten: 16 kievit en 1 scholekster. Hiervan zijn 10 nesten uitgekomen,

< Grutto

<< Predatie van kievitse

ofwel 59%. Vier nesten zijn verloren door bewerkingen, drie door predatie. In tabel 1 staan gegevens per gebied.

Opvallend zijn de grote verschillen in percentage tussen de gebieden van de WBG Waalwijk. Deze worden vooral veroorzaakt door predatie van kraaien. Waarom kraaien in het ene

Soort	ANV-OL	Duin-boeren	Groep 3 Waalwijk e.o.	Groep 4 Waalwijk e.o.	Groep 5 Waalwijk e.o.	Groep 6 Waalwijk e.o.	Groep 7 Waalwijk e.o.
Gebied	NO Haar- steeg	De Zeeg + Z Drunen	Doeveren	Herptsche Veld-west	Herptsche Veld-oost	Gorseweide N (Elshout)	Gorseweide Z (Elshout)
Hectare	27	200	30	25	30	90	65
Kievit	16	44	19	31	12	14	21
Scholekster	1	3	2	0	0	0	6
Wulp	0	1	0	0	0	0	1
Knobbelzwaan	0	0	0	0	0	0	0
Meerkoet	0	0	0	0	0	0	0
Canadese gans	0	0	0	0	0	0	0
Wilde eend	0	0	0	1	0	2	0
Totaal gevonden	17	48	21	32	12	16	28
Totaal uitgekomen	10	5	4	3	11	7	21
% uitgekomen	59%	10%	19%	9%	92%	44%	75%

Tabel 1: Gevonden nesten per soort, en overige informatie van de gebieden.

Pullen kievit ^

Drone weidevogel-
beheer >>

gebied veel meer voorkomen dan in een ander is niet duidelijk. Ook het lage percentage van de Duinboeren valt op. Het Brabants Landschap geeft aan dat het op zandgronden (Duinboeren) in het algemeen slechter gaat dan op kleigronden (overige gebieden). Waarschijnlijk komt dit door minder variatie in het landschap op zand ten opzichte van de klei.

Ontwikkelingen

In de jaren vijftig kwamen tureluur en veldleeuwerik ook nog in onze gemeente voor. In het gebied van de WBG Waalwijk zijn in de eerste jaren na 2002 ook grutten gevonden. In 2003 zelfs 17 stuks. Het aantal liep daarna snel terug en sinds 2008 zijn er in hun gebied geen broedparen meer gesignaleerd. Waarschijnlijk zijn 'hun' grutto's uitgeweken naar de

Vos >

buren boven de Bergsche Maas. Daar namen de aantallen toen toe. Het aantal predatoren neemt toe, het aantal weidevogels neemt af. De verhouding komt steeds meer uit balans. Daarom wordt nu geprobeerd nesten met schrikdraad te beschermen tegen vos en das.

Het opsporen van nesten is erg tijdrovend. Uit proeven met een drone blijkt dat zo meer nesten gevonden kunnen worden; bijvoorbeeld de moeilijk vindbare wulpennesten of kievitsnesten in hoog gras. Bovendien worden de nesten met een drone sneller gevonden. Meer nesten vinden betekent dat ook meer nesten beschermd kunnen worden.. Bijvoorbeeld de moeilijk vindbare wulpennesten, of kievitsnesten in hoog gras. Meer nesten vinden betekent dat ook meer nesten beschermd kunnen worden.

Naast bescherming van nesten is het heel belangrijk dat er voldoende voedsel voor de kuikens is. Dat ontbreekt in de bodem niet alleen door de intensieve bemesting (gierinjectie), maar ook door de lage waterstand; deze zou daarom omhoog moeten. Daarnaast staan in het eenvormige, dichte gras weinig kruiden en dus ook weinig insecten. Daarom is het ook belangrijk dat in de bermen en stroken rond de akker de kruiden mogen bloeien en dat er niet te vaak wordt gemaaid.

De gemeente Heusden zou meer kunnen doen door weidevogelbescherming op te nemen als voorwaarde in de pachtcontracten die zij uitgeeft. Verder zijn er diverse regelingen van de Provincie die ingezet kunnen worden voor het verbeteren van de akker- en weidevogelstand, bijvoorbeeld Stika, ErvenPlus, Kansen voor de Kievit en Weidevogelconvenanten. Agrariërs in Heusden maken daar maar beperkt gebruik van.

Foto's: Ton Hannink, Hans van der Burgt, Antoon Muskens, Fons Mandigers, Marjan Keijzer, Harry Keijzer, Rene Ottema, Addy Pullens, BrabantsLandschap

^ Kievit

Weidevogels in het Vlijmens Ven en de Vughtse Gement

door: Fons Mandigers

Het Vlijmens Ven en de Vughtse Gement zijn natte poldergebieden, die een landschappelijke eenheid vormden. Deze polders kenden in het verleden een vrijwel jaarlijks overstromingsregime in de winterperiode, waardoor ze een grote aantrekkingskracht hadden op water- en weidevogels. Zeker in het voorjaar als het waterpeil geleidelijk zakte en de polders geleidelijk droogvielen, ontstond een uitermate geschikt broedbiotoop voor weidevogels. Ontwatering en veranderend grondgebruik deden hun intrede na de ruilverkaveling met als gevolg dat de geschiktheid van het biotoop voor de meeste soorten weidevogels afnam. Een trend die zich tot de dag van vandaag voor veel soorten heeft doorgezet. In de Vughtse Gement en het Vlijmens Ven kwam reservaatvorming in de jaren '90 van de grond. De grutto kwam als broedvogel toen al niet meer voor in het Vlijmens Ven. In de Vughtse Gement heeft deze soort standgehouden, waarbij het aantal

broedgevallen is afgenomen tot thans enkele paartjes.

Kieviten, scholeksters en wulpen

De kievit was tot de jaren '70 veel meer een broedvogel van grasland dan van akkerland. Met de opkomst van de maïsteelt verschoof het broedbiotoop van de kievit geleidelijk naar overwegend akkerland. Tot in de jaren '80 kwam deze soort in de oostelijke Langstraat vrij algemeen voor als broedvogel. In het voorjaar klonk vrijwel overal in de polder de roep van buitelandse kieviten. Het was toen heel gewoon dat op een akker van enkele hectaren soms wel 10 of meer kievit legsels te vinden waren. Momenteel komt de kievit als broedvogel in voornoemde gebieden voor, waarbij opgemerkt dat de aantallen laag zijn ten opzichte van voorgaande decennia. De grotere weidevogelsoorten hebben gemeen dat ze relatief oud worden met een gemiddelde leeftijd die ligt rond de 10 tot 15 jaar met uitschieters van meer dan 25 jaar. Door de beperkte aanwas van kuikens in de laatste decennia zijn de populaties sterk vergrijsd met een afnemende trend als gevolg. In het Vlijmens Ven zien we de afgelopen jaren het aantal broedparen van de kievit iets toenemen. In het westelijk deel van het gebied waarin geen wandelroutes aanwezig zijn, hebben de afgelopen jaren meerdere paartjes

Gele kwikstaart >

gebroed. Ook in de Rijskampen en Honderd Morgen zien we het aantal broedparen van de kievit voorzichtig toenemen. Ruw geschat lag het aantal broedparen in het seizoen 2018 rond de 20. Zowel de wulp als de scholekster broeden met enkele paren in het gebied. Beide soorten deden hun intrede als broedvogel na de ruilverkaveling in de jaren '60. Aanvankelijk werd dit als een verrijking gezien, maar terugkijkend kunnen we stellen dat hun intrede samenhangt met het veranderende broedbiotoop in het gebied.

Andere soorten weidevogels

De groep van weidevogels omvat ook minder bekende soorten als slob- en kuifeend, zomertaling, gele kwikstaart, roodborsttapuit, watersnip, kwartel, veldleeuwerik, patrijs en graspieper. Nagenoeg al deze soorten komen nog als broedvogel voor in het gebied. Van de watersnip zijn in de recente jaren in de Honderd Morgen baltsvluchten waargenomen. Tijdens de baltsvlucht spreidt de watersnip zijn staartveren waarbij een mekkerend geluid ontstaat,

waardoor hij de bijnaam 'hemelgeit' heeft gekregen. De zomertaling is in het voorjaar te vinden op de natte graslanden in de Rijskampen. De hoge aantallen baltsende veldleeuweriken in het Vlijmens Ven en de Honderd Morgen kunnen diegenen die het gebied bezocht hebben niet zijn ontgaan. De kenmerkende roep van de kwartel klinkt steeds vaker in het gehele gebied. De positieve trend van gele kwikstaart en roodborsttapuit als broedvogel is al zeker 15 jaar gaande in het gebied. Beide soorten worden nu ook steeds vaker gespot in het Vlijmens Ven.

Doortrekkende steltlopers en wintervogels

De graslanden in de Rijskampen die tot in het voorjaar ondiep onder water staan, worden gedurende de voorjaartrek door diverse soorten steltlopers gebruikt als stepping stone. Kemphaan, Zwarte ruiter, bosruiter, groenpootruiter, grutto, tureluur, Kleine plevier en tal van soorten eenden zijn hier ieder voorjaar te spotten.

Foto's: Fons Mandigers

< Watersnip

De bermen bloeien

door: Joost van Balkom

Wat een kleur! Rood, wit en blauw. Rood van de klaprozen, wit van de kamille en de margrietten en blauw van de korenbloemen. Het was een fraai gezicht afgelopen voorzomer langs de Lipsstraat in Drunen, waar net een nieuwe rotonde was aangelegd. Na ieder bouwproject nemen deze eenjarige planten direct de kale grond in bezit. En dat geeft heel veel kleur. Jammer genoeg maar voor een seizoen, dan komt de concurrentie: weegbree, zuring, boterbloemen, klaver en paardenbloemen nemen hun plaats in de bermen over. Ook mooi, maar lang niet zo kleurrijk.

beide met vele soorten bloemen en grassen. Barbarakruid, Echt walstro, nagelkruid, Sint-janskruid, vlasleuwebek, rolklaver en boterbloem zijn enkele van de gele soorten die we hier kunnen tegenkomen. Ieder plantje heeft vaak zijn eigen insecten bij zich. Bij elkaar zorgt dit voor een grote biodiversiteit. Wanneer de kruiden in de bermen bloeien, trekken ze vlinders, bijen, zweefvliegen en andere insecten aan. Belangrijk want in het boerenland valt niet veel meer te halen. Vroeger stonden de weiden vol met een bonte mengelmoes van allerlei kruiden. Maar die tijd is voorbij. Nu mag er nog geen paardenbloempje in het gras staan.

Bermen vormen in het huidige, intensief gebruikte agrarisch gebied voor veel planten en insecten een laatste toevluchtsoord. Voedsel- en nectarplanten die al lang uit de agrarische percelen zijn verdwenen, zijn gevlucht naar de bermen. Daarom moeten we voorzichtig met onze bermen omgaan. Omdat het voor insecten belangrijk is dat er in de lente en zomer genoeg nectarplanten zijn, moet er in de lente en zomer niet te veel gemaaid worden. De gemeente Heusden doet dit ook niet. In de gemeente Heusden worden de bermen in het buitengebied een paar keer per jaar gemaaid.

^ Klaproos

De gemeente Heusden bezit vele kilometers berm. Bermen op kleigrond in het noorden en bermen op zandgrond in het zuiden van de gemeente,

Voor de verkeersveiligheid gebeurt dat voor de eerste keer in de maand mei. Kruispunten moeten overzichtelijk zijn en als het een keer hard waait, moet de begroeiing niet over de weg gaan hangen. Daarom wordt in mei de eerste meter vanaf de weg gemaaid. Omdat er naast de weg meestal een steenstrook ligt, betekent dit dat slechts 50 cm van de berm wordt gemaaid. Dit is een heel grote winst tegenover eerdere jaren toen vanaf de steenstrook een meter werd gemaaid.

De tweede maal wordt gemaaid in de maand september. De bloemen zijn dan uitgebloeid en voordat de plant alle voedingsstoffen terugtrekt naar de wortel wordt er gemaaid en afgevoerd. Op deze manier verschraalt de bodem. En op een schrale, arme grond groeien meer verschillende en bijzondere soorten dan op voedselrijke grond. Het afgelopen jaar stonden in de voorzomer de bermen prachtig in bloei. Het geel van het jacobskruiskruid met daarop de "zebrarupsen" van de Sint-jacobsvlinder en de paardenbloemen, het paars van het knoopkruid, een vaste plant die wel 80 cm hoog kan worden, de beemd-kroon, het vingerhoedskruid en de steeds zeldzamer wordende Wilde

< *Rups van de Sint-jacobsvlinder*

tijm. En in de bermen op gronden die vroeger met maaswater werden overspoeld, groeiden planten als Grote pimpinel met zijn paarse bloemen, moeraswederik, poelruit, valeriaan en zelfs hier en daar nog een kruisdistel. In de heel schrale bermen op de arme zandgrond vonden we vele muizenootjes en het mooie zandblauwtje. Brandnetels kwamen we op de rijkere gronden tegen. Deze plant wordt meestal als onkruid gezien, maar de brandnetel heeft een grote waarde voor de rupsen van Kleine vos, dagpauwoog en landkaartje. Dus als er hier en daar in een uithoekje een deel kan blijven staan, juichen wij dat toe. De braam en de hondsroos horen eigenlijk niet in de berm. Ze kunnen niet tegen maaien, maar in een heel brede berm zou een bosje met deze struiken extra rijkdom geven. Beide planten zorgen voor veel nectar en later in de nazomer voor bramen en rozenbottels.

<< *Magriet*

^ *Kooilaan*

Honderdmorgensedijk >

Vogels zijn er dol op. Bovendien geven deze struiken uitstekende nestgelegenheid.

De zomer was warm en heel droog. Het was zo droog dat veel planten verdorren. Dat dit erg nadelig was voor de insecten spreekt voor zich. Bermen zijn op zich een natuurgebied, niet groot maar wel lang, heel lang. Zo lang dat het een verbinding vormt tussen het ene en het andere natuurgebied. Sterft bijvoorbeeld een vlinder uit in het ene gebied dan kan door zo'n natuurlijke berm de soort vanuit een ander gebied terugkeren.

Duizendblad, margriet, Echte kamille, Smalle weegbree, zeepkruid en Witte klaver, het grasklokje, de Wilde cichorei, brunel ook wel bijenkorfje genoemd naar de vorm van zijn bloem, koekoeksbloem, Groot kaasjeskruid met zijn opvallende roze bloemen,

Rode klaver, een plant waar hommels dol op zijn, zijn echte bermplanten. Fijn is dat de gemeente Heusden de komende jaren een bij-vriendelijk beleid gaat voeren, wat inhoudt dat de bermen beter beschermd gaan worden. Onze Natuurvereniging wil graag meedenken en waar mogelijk meehelpen om de rijkdom aan planten en insecten in de bermen te vergroten.

Foto's: Kooilaan Fons Mandigers, Honderdmorgensedijk Rien Melis, Putter Rene Ottema, Overige foto's Wilhelmiën Marti

Putter op zaden van de distel >

Bijzondere waarnemingen in de gemeente Heusden in 2018

door: Rien Melis en
Joost van Balkom

Vuurlibel

De vuurlibel is een Zuid-Europese soort die zich naar het noorden heeft uitgebreid. Het mannetje is in zijn geheel lakrood en heeft een oranje-gele vlek op de achtervleugel. De vrouwtjes zijn zandkleurig tot olijfgroen met een rugstreep op het achterlijf. Ze vliegen vanaf half juni tot begin september en kunnen worden waargenomen bij kleine voedselrijke plasjes, sloten en kanaaltjes. Deze libel is voor het eerst binnen de gemeentegrenzen van Heusden waargenomen in het poeltje nabij de Heidijk aan het begin van de Zeeg.

Gevlekte witsnuitlibel

Deze voornamelijk roodbruine libel met een gele vlek op het achterlijf komt in Nederland vooral voor in de Weerribben en Wieden. Het vrouwtje is geel met zwart gekleurd. De laatste jaren wordt hij ook op andere plekken gezien. Zo ook in 2012 toen deze libel werd waargenomen in twee poeltjes van "de Ottershoek",

een natuurgebiedje in de Baardwijkse Overlaat. Ook dit jaar is de libel daar gezien. Verder is deze libel dit jaar ook gezien in het poeltje nabij de Heidijk aan het begin van de Zeeg.

door: Rien Melis

De geelgors

In het oosten van het land is de geelgors een vrij algemene broedvogel, maar bij ons in Heusden zie je hem zelden meer. Vroeger hoorde je de geelgors langs het Drongelens Kanaal en ook op de Heidijk achter Vlijmen kon je hem zien. We dachten dat de geelgors voorgoed verdwenen was, maar het afgelopen jaar is hij weer gespot in de Zeeg ten zuiden van Drunen. Geelgorzen houden van kleinschalige elementen in het landschap zoals houtwallen en overhoekjes. Daar maakt het mannetje gebruik van een alleenstaande boom of struik

^ Vuurlibel

<< Gevlekte witsnuitlibel

^ Geelgors

waar hij zijn liedje fluit. Zijn liedje is eenvoudig te onthouden, omdat het lijkt op de 5e symfonie van Beethoven. In de Zeeg zijn nog van die kleine overhoekjes en ruigten waar de natuur zijn gang kan gaan. Bovendien grenst de Zeeg aan de Heidijk. Dit is ook zo'n stuk natuur waar de geelgors zich thuis voelt. Op stoppelvelden zie je ze vaak naar voedsel zoeken. En dat is, denk ik, de reden dat hij is verdwenen. Er is een verandering in landbouwteelten, de zomergranen zijn verdwenen, waardoor het voedsel in de winter schaars werd. De Nederlandse geelgorzen zijn grotendeels standvogels en zwerven buiten de broedtijd rond in de buurt van het broedgebied en als er dan in de winter weinig te halen valt gaan ze elders kijken. Misschien een leuke opdracht voor de vereniging om in het buitengebied hier en daar wat akkertjes aan te leggen met zomergraan.

Het koevinkje

Wanneer je bezig bent met inventariseren, kom je soms leuke verrassingen tegen. Zo ook dit keer. Tijdens onze planteninventarisatie van het Limietpad, een fietspad tussen de Zeeg en de Honderdbunderweg in Drunen, viel ons oog op een mooie bruine vlinder, die nectar aan het snoepen was. Het was een zandoogje, dat was al direct duidelijk, maar welke? Omdat het voor ons geen dagelijkse verschijning was, moest het vlinderboek uitsluitsel geven. Het bleek om het koevinkje te gaan, een bruine vlinder, die vliegt in de maand juli. Hij houdt van ruige graslanden met beschutting van een houtwal of haag. Vaak in de buurt van bos. Nou dat klopte hier helemaal.

In Nederland is het koevinkje een algemene vlinder, maar in de gemeente Heusden is het toch een bijzondere

verschijning. Op onze vlindertel-routes in Drunen, Elshout en Nieuwkuijk zijn wij hem, in de laatste tien jaar, nog nooit tegengekomen en daarom is het leuk dat hij nu toch weer onze kant opkomt.

Het moeraskartelblad

Toen ik in juli door het Vlijmens ven wandelde, kwam ik de mooiste bloemen tegen. De grond was nog vochtig en op verschillende plaatsen stuitte ik op een groep planten met roze, rode bloemen en gekartelde blaadjes. Het moeraskartelblad. De planten waren niet hoger dan 50 centimeter en stonden in een vrij lage vegetatie. Logisch, de plant is een halfparasiet op grassen en riet en waar hij groeit blijft de vegetatie laag.

Vroeger was deze plant vrij algemeen, maar nu is hij zeldzaam geworden. In de flora staat: moeraskartelblad is een plant van onbeschaduwde, niet te vaak gemaaide gras- en zeggevegetatie op drassige, nooit uitdrogende grond, vaak met kalkhoudend

^ Koevinkje

water uit de ondergrond. Dat laatste klopt: het kwelwater in het Vlijmens Ven neemt allerlei mineralen mee naar boven en zorgt dat de plant het naar zijn zin heeft. De plant is in hoge mate aangewezen op kruisbestuiving door hommels. De zaden kunnen goed drijven en worden verspreid door water, daarom vindt de kieming van het zaad meestal plaats in de lente als de plaats waar hij groeit, droogvalt. Maar als de watertoevoer helemaal wegvalt, verdwijnt de plant en als hij eenmaal verdwenen is dan komt hij niet snel terug, want het zaad van het moeraskartelblad blijft in de grond niet lang goed.

<< Moeraskartelblad

door: Joost van Balkom

Foto's: Libellen en moeraskartelblad Rien Melis, Koevinkje Joost van Balkom, Geelgors Fons Mandigers

Dagvlinders in de gemeente Heusden

door: Rien Melis en Paul Kreijger

Argusvlinder ^

Atalanta >>

Al vele jaren worden in de gemeente Heusden door verschillende personen dagvlinders geteld middels wekelijks gelopen vlinderroutes. De tellingen worden doorgegeven aan de Vlinderstichting. Daarnaast zijn er mensen die hun waarnemingen doorgeven aan "telmee.nl" of "waarneming.nl".

In totaal zijn er de laatste zeven jaar 33 verschillende soorten dagvlinders in de gemeente Heusden waargenomen. De een wat talrijker dan de ander en sommige zelfs met een enkel exemplaar. Daarnaast werden in een iets verder verleden nog waarnemingen gedaan van bijzondere soorten zoals: rouwmantel, keizersmantel, pimperlblauwtje, Donker pimperlblauwtje en heivlinder. Het totaal

komt daarmee op 38 soorten.

De dagvlinders staan al jaren onder druk vanwege intensivering van de landbouw, slecht bermbeheer, verlies van natuur voor nieuwbouw en aanleg van wegen.

Door o.a. het promoten van een goed bermbeheer, vlinders in de tuin en het aanleggen van Idylles probeert de Vlinderstichting de teruggang in aantallen en soorten tegen te gaan.

In een **vlinderspecial** willen wij de vlinders van de gemeente Heusden extra aandacht geven. Deze special zal voorjaar 2019 verschijnen.

Foto's: Argusvlinder en atalanta Paul Kreijger, Citroenvlinder Wilhelmien Marti

kleine ijsvogelvinder

kleine ijsvogelvinder

kleine ijsvogelvinder

Foto's: Paul Kreijger

